

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux

BULLETIN No. 25

FEBRUARI 1961

Redacteurs { Apoth. P. vande Vyvere, Brugge
Rédaction { Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam

INHOUD - SOMMAIRE : G. J. Rehm, De Bredase Apothekers van de 15e tot
het begin van de 19e eeuw. p.l.

Boekbespreking : Dr W. H. Hein, Die Deutsche Apotheke, Bilder aus
ihrer Geschichte. (Dr D. A. Wittop Koning) omslag.

DE BREDASE APOTHEKERS van de 15e- tot het begin van de 19e eeuw

door G. J. REHM

(Vervolg van Bulletin No. 22)

„De Grooten Wildeman” behield hij vermoedelijk tot 1 mei 1732 in huur, met ingang van die datum verhuisde hij naar het huis „den Vergulden Sleutel” in de Karrestraat (= thans deel van warenhuis V. en D.) op de hoek van de Nieuwstraat. Het werd aan hem verhuurd met uitzondering van twee bovenkamers, de zolders daarboven en een keldertje, waarin de eigenaar zelf bleef wonen. De laatste bedong tevens het medegebruik van achterkeukentje, pompen en „secreet”. De huurprijs bedroeg jaarlijks f 100,-, terwijl ook de belastingen ad f 4.5.- door de huurder betaald moesten worden.

Toch schijnt het hem niet voor de wind te zijn gegaan. Reeds in 1718 had hij f 500,- moeten lenen¹⁾ en op 17 juni 1732 was hij genoodzaakt zijn apothekerswinkel met toebehoren en zijn huisraad aan zijn broers in onderpand te geven voor de f 1200,-, die zij hem van tijd tot tijd hadden geleend²⁾.

Zijn echtgenote overleed op 28 augustus 1733 en werd vier dagen later begraven.

Op 23 mei 1740 werden de bovengenoemde onderpanden door zijn broers uit hun verband ontslagen. Dezelfde dag liet Thomas het huurcontract voor het huis vernieuwen en gaf dezelfde goederen in onderpand voor de voldoening van de huurschuld van ruim f 500,-³⁾. Bij die schuld kwam nu nog de nieuwe huur. De verhuurder begon ongeduldig te worden en verwierf op 20 maart 1741 een machtiging van de Raad van Brabant om alle in onderpand gegeven goederen publiek te laten verkopen. Zover is het echter niet gekomen, een broer van Thomas sprong bij en voldeed op 24 april 1741 f 350,- van de achterstallige huur en beloofde de rest in drie halfjaarlijkse termijnen te voldoen⁴⁾. De verhuurder, hoewel gedeeltelijk voldaan, voelde toch niet veel meer voor deze huurder en verhuurde zijn huis daarom op 3 april 1741 aan een ander⁵⁾. Dit contract is echter teniet gedaan, want op dezelfde dag van de overeenkomst tussen de verhuurder enerzijds en Thomas met zijn broer anderzijds werd het huis voor een nieuwe periode van één jaar aan hem verhuurd onder borgtocht van zijn broer voor de voldoening van de huursom⁶⁾.

Na dat jaar werd het niet opnieuw aan hem verhuurd, in

1) N. 582, f. 105 e.v. 2) N. 650, f. 66-67. 3) N. 654, f. 23-25v.

4) N. 741, z.f. 5) N. 654, f. 106-109.

6) N. 654, f. 116-117.

mei 1742 woonde hij in het huis „St. Omer” op de hoek van de Tolbrugstraat en de Haven¹⁾.

Hier was hij gevestigd tot in 1747²⁾, waar na die tijd zijn apotheek zich bevond is onbekend.

Zijn slechte financiële positie komt bovendien nog duidelijk tot uiting in het feit, dat de in 1718 door Thomas geleende som van f 500,- in 1743 door zijn neef als beschadigde borg werd terugbetaald.

In zijn laatste levensjaren werd hij „stadsapotheker” genoemd³⁾. Dit is de eerste maal, dat een dergelijke benaming voor een apotheker in Breda voorkomt.

Hij overleed op 3 oktober 1750 en werd drie dagen later begraven.

Jacobus Delmotte werd in de Ev. Luth. kerk te 's-Gravenhage gedoopt op 7 september 1678 als zoon van Jacobus Delmotte en Aelbertyna Stickerus. Hij huwde met Theresia van Turnhout in 1703, een dochter van Petrus van Turnhout en Francisca van der Cloot en gedoopt te 's-Gravenhage op 20 september 1679. Zij was Katholiek. Reeds voor het aangaan van hun huwelijk werd een kind van hen in 1702 gedoopt. In 1704 een tweede kind.

Jacobus gaf zich in 1700 aan bij het apothekersgilde te 's-Gravenhage om als meesterknecht in dienst te treden bij de apotheker van der Hoeve aldaar⁴⁾.

In 1704 vestigde hij zich als apotheker te Breda en kocht op 7 april van dat jaar het burgerrecht⁵⁾.

Tussen 1705 en 1716 werden van het echtpaar Delmotte nog acht kinderen gedoopt in de R.K. kerk aan de Waterstraat. Zij hadden dus tien kinderen, hiervan overleden er echter acht op jeugdige leeftijd.

Op 20 juni 1705 liet het echtpaar een mutueel testament opstellen⁶⁾.

Jacobus vestigde zijn apotheek aanvankelijk in het huis op de Tolbrug (thans niet meer bestaande), dat hij voor dit doel gedeeltelijk huurde⁷⁾. Met ingang van 1 mei 1705 huurde hij het huis „de Princesse Royael” aan de Veemarktstraat (= thans 40), waarin de apotheek van Van Rijckevorsel gevestigd geweest was. Van de huur was uitgezonderd de achter-boven-

1) R. 139-18, akte in dorso gemerkt "No. 10".

2) H. 1926, f. 101. 3) Afd. II-15, no. 114, f. 179.

4) Notulen apothekersgilde 's-Gravenhage 23-7-1700.

5) H. 705, z.f. 6) N. 507, z.f. 7) H. 1924, f. 148.

kamer, de huurprijs bedroeg f 150,- per jaar en ook de belastingen moesten door de huurder betaald worden ¹⁾).

Omstreeks 1717 verhuisde hij naar het huis „de Vergulden Eenhoorn” aan de Grote Markt (= thans 11) ²⁾).

In 1731 verhuisde hij nogmaals, toen naar het huis, hof en erf met achteruitgang aan de Eindstraat (= thans 27), genaamd „den Groenen Hoedt”, dat hij met ingang van 1 mei van dat jaar huurde voor f 120,- per jaar en voor een termijn van drie jaar ³⁾. Na afloop van die huurtermijn verplaatste hij zijn apotheek naar het huis „den Vergulden Bijl” aan de noordzijde van de Tolbrugstraat (= thans 16), dat tot die datum aan de apotheker Ballieu verhuurd was geweest ⁴⁾.

Zijn echtgenote overleed op 1 mei 1738 en werd vier dagen later begraven.

Jacobus woonde in 1741 op de Haagdijk (thans 184), doch dit huis was in 1743 weer aan een ander verhuurd ⁵⁾.

Waar hij na die tijd gebleven is, is onbekend. Zijn overlijdensakte was te Breda niet te vinden.

Carel Frederick Wöllfer werd geboren te Hertzogenrode in het vorstendom Anhalt. Hij kocht het burgerrecht van Breda op 13 november 1705 ⁶⁾.

Na het overlijden van de apotheker Adriaan Wissems huurde hij diens apotheek „de Hasenwint” aan de Grote Markt (= thans 44) ⁷⁾. Mogelijk was hij diens assistent geweest en zette hij nu zelfstandig de apotheek voort. In 1710 werd het huis eigendom van de postmeester Tromer, die van zijn huurder voor f 45,- per jaar een gemeubileerde kamer en enige andere ruimte in zijn eigen huis huurde voor de vestiging van het postkantoor en de vestiging van de commies daarvan ⁸⁾.

Tromer verkocht het huis in 1716. Of Wöllfer het huis daarna ook nog in huur gehad heeft, of dat hij verhuisd is en zo ja waarheen, zijn allen open vragen.

Met ingang van 1 augustus 1729 huurde hij voor een termijn van 1 jaar en 9 maanden het huis en erf „de Baers” in de Vismarktstraat (= thans 10) voor f 140,— per jaar ⁹⁾. Later, de juiste datum is onbekend, verhuisde hij naar het huis „de Drie Koningen” aan de Veemarktstraat (= thans 12), waar hij in 1735 woonde ¹⁰⁾.

1) H. 1924, f. 54v en N. 534, f. 105-106. 2) H. 1924, f. 10v.

3) H. 1924, f. 98v en N. 611, akte 72. 4) H. 1924, f. 146.

5) H. 1930, f. 82. 6) H. 35, f. 365 en H. 705, z.f. en H. 1684, f. 46.

7) H. 1923, f. 6 en H. 1924, f. 3. 8) N. 459, f. 55-56.

9) N. 832, akte 111 en H. 1924, f. 178v. 10) H. 1924, f. 51.

Hij was in dat jaar 60 jaar en verzocht toen de Bredase magistraat gratis te mogen worden opgenomen in het gasthuis op de Boschstraat. Een bed met toebehoren zou hij zelf medebrengen. Na ingewonnen advies bij de regenten van het gasthuis werd zijn verzoek op 24 januari 1735 toegestaan, mits hij ook voor eigen kleding zorg zou dragen ¹⁾.

Op 8 februari daarna werd hij in het gasthuis opgenomen.

In het gasthuis werd hij op 20 januari 1742 na het ontslag van de vorige tot hovenier aangesteld op een jaarwedde van f 20,-. Zijn verstand van kruiden zal daarbij wel de doorslag gegeven hebben ²⁾.

Hij overleed in het gasthuis op 27 augustus 1743 en werd twee dagen later begraven ³⁾.

Petrus Ballieu werd op 16 augustus 1677 gedoopt in de R.K. kerk St. Andries te Antwerpen, als zoon van Joannes Ballieu en Catharina Hartwight van der Linden. Toen hij op 22 april 1707 voor schepenen van Breda ondertrouwde met Elisabeth Wissems woonde hij nog te Oudewater. Hij huwde op 9 mei met haar. Zij was een dochter van de apotheker Henrick Anthoniss Wissems. Ballieu kwam vermoedelijk juist een jaar te laat om de apotheek van de familie Wissems voort te zetten. Immers in november 1705 overleed de broer van zijn echtgenote Adriaan Wissems, de laatste apotheker van die naam. De apotheek werd toen in 1706 verkocht en was verhuurd aan de apotheker Wöllfer. Was Ballieu iets eerder verschenen, wellicht had hij dan die apotheek kunnen voortzetten. Nu huurde hij daarvoor het huis „den Vergulden Bijl” aan de noordzijde van de Tolbrugstraat (= thans 16), dat hij tot 1 mei 1734 in huur behield ⁴⁾.

Met ingang van die datum huurde hij voor een termijn van zes jaar het huis „den Exter” aan de westzijde van de Eendstraat (= thans 12). Op 24 september van hetzelfde jaar reeds gaf hij te kennen, dat hij deze huur met 1 mei d.a.v. wilde beëindigen. De eigenaar ging daarmee niet accoord en wilde hem aan de termijn van zes jaar houden, waarvoor hij voor de Raad van Brabant proces ging voeren ⁵⁾. Ballieu wist echter

1) H. 163, akte 20 en 24-1-1735. 2) Afd. II-15, no. 111, f. 209v en no. 110, f. 213. 3) In het begraafboek staat 26 aug. als overlijdensdatum aangegeven, vergelijk Afd. II-15, no. 22, f. 3.

4) N. 591, akte 29-8-1730, 2e koop. 5) H. 1924, f. 104; N. 614, akte 94 en N. 615, akte 36.

zijn zin te krijgen en verhuisde naar het huis „de Roose” aan de zuidzijde van de Lange Brugstraat (= thans 37). Hier woonde hij tot 1743 ¹⁾. In welk huis hij zijn laatste jaren sleet is onbekend.

Zijn echtgenote overleed op 13 juni 1741 en werd drie dagen later begraven. Ballieu kwam nu in het bezit van de onroerende goederen, die zij van haar ouders geërfd had. Zoals het aandeel in de windmolen onder Baarle-Hertog ²⁾ en verschillende landerijen onder Zevenbergen.

Op 13 juli 1744, toen hij zich ziek voelde, liet hij door notaris Jacobus Johannes van de Laar een testament opstellen. Hierbij werden de nabestaanden van zijn zuster, behoudens enige legaten aan een petekind en zijn dienstmeid, tot erfgenamen benoemd ³⁾. Hij had zelf geen kinderen, wel waren er in 1708 en 1714 resp. twee gedoopt in de R.K. kerk aan de Waterstraat, maar deze waren beiden nog voordat zij twee maanden oud waren overleden.

Op 16 oktober 1746 liet hij door dezelfde notaris een aanvulling op zijn testament maken. Hij was toen zo ziek, dat hij niet meer tot schrijven in staat was ⁴⁾. Aan deze ziekte is hij bezweken, hij overleed op 1 november 1746 en werd drie dagen later te Hoogstraten begraven.

Zijn winkelinventaris werd voor f 100,- verkocht aan Johannes Luck, een niet Bredase apotheker. Zijn nalatenschap bracht na aftrek van de uitgaven ruim f 2333,— op ⁵⁾.

Vermeldenswaardig is ook het proces voor de schepenbank van Breda, waarbij Ballieu door de Drossaard van Breda van mishandeling werd beschuldigd. Hij was toen betrokken bij een relletje in de R.K. kerk aan de Nieuwstraat op 29 september 1719 voorgevallen. Het zou door hem veroorzaakt zijn geweest, omdat hij enige protestanten in die kerk met zijn wandelstok geslagen had. Ballieu verklaarde evenwel, dat hij niet geweten had, dat zij andersdenkenden waren en dat hij hun slechts met zijn stok had aangestoten om te beduiden, dat zij behoorden te knielen. Hoe de zaak is afgelopen is onbekend. In 1721 was het proces nog steeds slepende, een vonnis in deze zaak werd nimmer geveld ⁶⁾.

Govert Michiel Feuilletau de Bruyn werd op 5 april 1711 in de Grote kerk te Breda gedoopt als zoon van de meester chi-

1) H. 1924, f. 154 en 1926, f. 117. 2) N. 841, akte 37.

3) N. 844, akte 71. 4) N. 846, akte 112. 5) N. 894, akte 17.

6) R. 133-16.

rurgijn Johan de Bruyn en Johanna de Vroom. Hij huwde op 29 november 1734 in de Waalse kerk te Breda met Wouterina Wilhelmina van de Luyster, een dochter van Hubertus van de Luyster en Dina de Meny, die op 21 februari 1717 in de Grote kerk te Breda gedoopt was.

Het echtpaar vestigde zich in het huis, hof en erf „de Pelli-caen” aan de Grote Markt (= thans 42), waarin ook de apotheek een plaats vond. Het huis was eigendom van de ouders van Govert en werd hem bij hun testament vermaakt, mits hij daarvoor f 3000,- in de gemene boedel zou storten. Zijn erfdeel had hij reeds tijdens hun leven ontvangen, omdat zij hem de uitrusting van een apotheek hadden geschonken¹⁾.

Eerst na het overlijden van zijn moeder op 26 februari 1750 mocht hij het huis als zijn eigendom beschouwen²⁾.

Zijn echtgenote erfde tijdens het huwelijk uit de nalatenschap van haar grootmoeder het huis en erf „het Swart Schaep” naast de Hoofdwacht in de Halstraat, hetgeen op 23 december 1748 voor f 1500,- werd verkocht³⁾ en de helft van het huis, hof, erf, plein, achterhuis en gang „de Oliphant” aan de andere zijde van de Halstraat. Govert kocht op 10 januari 1749 voor f 1000,- de andere helft daarbij en verkocht het gehele pand op 14 februari 1750 voor f 2700,-⁴⁾.

Een mutueel testament van het echtpaar De Bruyn werd op 3 december 1736 door notaris Jacobus Johannes van de Laar opgesteld⁵⁾. Tussen 1735 en 1754 werden zes kinderen van dit echtpaar in de Grote kerk gedoopt, waarvan er een op zeer jeugdige leeftijd overleed. De oudste zoon Johannes Hendrik werd later apotheker.

Govert was nog vrij jong, nog geen 28, toen hij reeds verkozen werd tot tienraad van Breda. Later werd hij nog regent van het armkinderhuis, diaken van de Waase gemeente, weesmeester en rentmeester van het gasthuis op de Boschstraat. Dit laatste ambt verkreeg hij op 16 april 1746 en bleef dit tot in 1775 vervullen. Hij betaalde er een recognitie van f 1700,- voor⁶⁾. Vanzelfsprekend verwierf hij de levering van de medicamenten aan deze laatste instelling, doch eerst na het overlijden van de regent en apotheker Van Alphen in 1750, die tot dan toe de levering had gehad. Hij behield die levering tot in 1798 en verkreeg ook de levering aan de aalmoezeniersarmen

1) N. 694, akte 39. 2) H. 1924, f. 8v en H. 1925, f. 5.

3) N. 835, akte 100 en R. 595, f. 218v-219v.

4) R. 596, f. 13v-14v en R. 598, f. 51v-52. 5) N. 836, akte 97.

6) F. A. Brekelmans - Het Bredasche Gasthuis, p. 109 en 110.

in 1755 en behield die tot in 1792. In navolging van zijn voorganger Van Alphen werd hij ook stadsapotheker genoemd.

Bij zijn huis „de Pellicaen” kocht hij op 2 mei 1742 voor f 520,- een hof en erf met een huisje daarin achter zijn huis en het belendende perceel gelegen ¹⁾).

Dat hij goed bij kas was kan uit het volgende blijken. In 1750 leende hij f 500,- uit en nam een schuldbrief van f 800,- van een ander over ²⁾). De f 500,- werden hem in 1752 terugbetaald. Vier jaar daarna leende hij f 1985,- uit, de schuldbrief daarvan verkocht hij in 1761 aan een derde. In hetzelfde jaar leende hij nog f 6000,- uit, waarvoor hem het huis „Occrum” in de St. Janstraat (= thans Kunstacademie St. Joost) in onderpand werd gegeven ³⁾). Op 2 mei 1758 werd hij in dit huis gevest. Hij had het met koetshuis, stal, plein, hof en erf en de erin zijnde tapijten, behangsels, spiegels en vaststaande schilderijen gekocht voor f 8500,-. Deze som voldeed hij met f 2500,- in kontanten en de bovengenoemde schuldbekentenis van f 6000,-; hij moest nu echter zelf f 1800,- lenen, maar kon deze in 1764 en 1768 terugbetalen ⁴⁾).

In 1762 nam hij weer een schuldbekentenis van f 900,- ten laste van een derde over ⁵⁾).

In 1766 verbouwde hij de muur van de gang tussen het stadshuis en het huis van zijn buurman, waardoor hij als eigenaar van „de Pellicaen” de vrije doorgang had. Door deze verandering werd de gang smaller, hetgeen hem tot een overeenkomst met zijn buurman noopte ⁶⁾).

Al was hij reeds vanaf 1746 rentmeester van het gasthuis op de Boschstraat, de daarvoor vereiste borgtocht van f 3000,- gaf hij eerst in 1769 door het huis „Occrum” voor dat bedrag in onderpand te geven ⁷⁾).

Tot dan toe had het hem niet aan geld ontbroken, hierna gaat het echter bergafwaarts. Men krijgt de indruk, dat hij zich ingelaten heeft met minder gunstige speculaties en daarmee veel geld verloor. Zelf noemde hij het „disfortuyn en andere omstandigheden”. In 1772 leende hij f 4000,- met als onderpand het huis „de Pellicaen” en f 3000,- met als onderpand het huis „Occrum”, op welk laatste onderpand hij in 1773 nog

1) R. 592, f. 76-77. 2) R. 598, f. 55-56 en f. 77-79.

3) R. 602, f. 38v-40 en f. 74v-75 en R. 604, f. 212v-213.

4) R. 603, f. 47-49. 5) R. 604, f. 307-308v. 6) R. 606, f. 22v-24v.

7) R. 607, f. 221r+v.

f 800,- leende¹⁾. Was het daar maar bij gebleven, maar nee in augustus 1775 was hij genoodzaakt aan het gasthuis uitstel te vragen voor de inlevering van de rekening als rentmeester van deze instelling. Het batig slot van deze rekening kon hij nog overdragen, maar over de rekening van 1775 kwam hij ruim f 6851,- tekort. Direct werd de door hem betaalde recognitie daarvoor opgenomen, zodat er nog een tekort van f 5151,- bleef²⁾.

Vanzelfsprekend kwamen nu ook de crediteuren in actie. Govert wist echter te bereiken dat zij met hem op 4 mei 1776 een overeenkomst sloten. De voornaamste bepaling hieruit is, dat hij van zijn roerende goederen alleen dat mocht behouden, wat hij niet ontberen kon, de overige roerende en de onroerende goederen moesten worden verkocht en de opbrengst daarvan onder zijn crediteuren verdeeld worden³⁾. Naar aanleiding van dit accordo stelde notaris Jean François Mirandolle op 29 mei d.a.v. een inventaris van zijn goederen op. Daaruit blijkt dat hij behalve de beide huizen: „de Pellicaen” met hofje en „Occrum”, nog een rogretebrief van een veertel rogge bezat. In de inventaris werden al zijn meubelen opgesomd, zelfs hetgeen hij van de winkelwaren en gereedschappen van de apotheek kon missen⁴⁾.

De beide huizen werden in juni 1776 publiek geveild, de opbrengst van „de Pellicaen” bedroeg f 3700,- en van „Occrum” f 6360,-⁵⁾. De rogrete bracht op 11 januari 1777 f 85,- op⁶⁾. Het gasthuis verkreeg hiervan f 3000,-, er bleef dus een openstaande schuld van ruim f 2151,- aan deze instelling⁷⁾. Van toen af tot in 1798 leverde Govert daarom de geneesmiddelen aan het gasthuis gratis, of ontving daarvoor slechts een gedeeltelijke vergoeding, zodat na zijn overlijden nog een schuld van ongeveer f 1000,- aan het gasthuis te betalen stond. Door de regenten werd toen daarom beslag gelegd op een door zijn erfgenamen nog te ontvangen bedrag voor geleverde medicamenten aan het stads en 's lands tuchthuis⁸⁾.

Met het resterende geld werden in maart 1777 zijn overige schulden geliquideerd. Voor de f 7800,-, die hij in 1772 en 1773 had geleend, werd slechts ca. f 3426,- terugbetaald en dan stond hij nog voor enige duizenden bij anderen in het krijt, wier

1) R. 609, f. 67v-68v, f. 107v-108 en f. 277r+v.

2) F. A. Brekelmans t.a.p. 3) R. 317, f. 124 e.v.

4) N. 1119, f. 161 e.v. 5) N. 1119, f. 189. 6) N. 1177, akte 1.

7) Afd. II-15, no. 129, 1e kapittel van ontvangst.

8) N. 1219, akte 3.

schuldvorderingen slechts ten dele of in het geheel niet werden voldaan.

Van al de geïnde gelden van zijn boedel — ook zijn schuldboeken had hij ter invordering aan de schepenen van Breda overgedragen — bleef niets voor hemzelf over, zodat hij niet in staat was om vooreerst in het nodige tot zijn onderhoud en dat van zijn gezin te voorzien of zijn praktijk als apotheker aan de gang te houden. Zijn zuster verstrekke hem daartoe een lening, waardoor hij zich verplicht voelde haar zoveel als het hem mogelijk was waarborg voor de terugbetaling te verstrekken. Hij wist daartoe niets anders te bedenken dan haar al wat hij aan winkelinventaris, voorraden en huisraad had overgehouden tijdelijk aan haar over te dragen tot dat hij zich onder 's hemels zegen in de mogelijkheid zou bevinden haar het geleende terug te betalen. Hij stelde echter de voorwaarde, dat hij en zijn gezin die goederen hun leven lang mochten blijven gebruiken ¹⁾.

Ook in zijn huis kon hij niet blijven wonen. Bij het koopcontract was bepaald, dat hij het mocht blijven bewonen tot 1 november 1776 zonder huur en verder tot 1 mei 1777 voor f 100,-. De hof werd door de nieuwe eigenaar reeds aanvaard op 1 november 1776. Govert behield zich het recht voor op of vóór 1 november te mogen vertrekken, mits hij dat vóór 1 augustus zou laten weten.

Wanneer hij uit dit huis vertrokken is, was niet te achterhalen. In latere jaren had hij geregeld andere huizen in huur meest aan de Veemarktstraat, ook wel in de Korte Brugstraat ²⁾.

Op 9 oktober 1783 overleed zijn echtgenote en werd twee dagen later begraven in de Grote kerk in het met een zerk overdekte graf, dat hij in 1749 tezamen met zijn zuster had gekocht ³⁾.

Govert is de slag, die hem op financieel gebied, juist op een leeftijd dat een ander aan rentenieren gaat denken, werd toegebracht, nimmer te boven gekomen. Tot op hoge leeftijd leverde hij nog geneesmiddelen. Zo werd hij in 1783 van stadswege betaald voor de levering aan zieke armen ⁴⁾ en in 1798 verzocht hij nog aan de municipaliteit van Breda, dat men hem als apotheker van de diverse godshuizen zou continueren. De municipaliteit bepaalde op 11 mei, dat een dergelijk verzoek

1) N. 1177, akte 10 en R. 612, f. 25v-28.

2) H. 1925, f. 83v en f. 76; N. 1053, akte 12, 2e koop; en N. 1313, akte 49. f. 35r+v. 3) R. 597, f. 101-102v. 4) H. 1759, f. 68v-69.

niet te pas kwam, omdat de regenten der godshuizen geenszins door haar konden worden verplicht de geneesmiddelen door een bepaalde apotheker te laten verstrekken ¹⁾:

Bij het testament, dat hij op 28 april 1796 door notaris Jacob van Naerssen had laten opstellen, benoemde hij twee van zijn zonen en een dochter tot executeurs en executrice om zijn boedel door hen tot behoorlijke liquiditeit te laten brengen ²⁾.

Hij overleed op 21 mei 1803 en werd vijf dagen later in het genoemde graf bijgezet. Een maand na zijn overlijden werd een inventaris van zijn nalatenschap opgesteld en gesloten op 24 september. Hij liet toen niet meer na, dan wat men hem in 1776 had laten behouden. Het gasthuis had nog een vordering van bijna f 1000,— ³⁾.

Hoewel zij op zijn sterfdag de aanvaarding van zijn boedel in beraad hielden ⁴⁾, schijnen zijn kinderen die toch aanvaard te hebben. Slechts een kleindochter deed afstand van haar recht op de nalatenschap ⁵⁾.

Johan Francis Sebastiani kwam vóór of omstreeks 1733 vanuit Hoogstraten naar Breda. Hij was vermoedelijk een kennis van de uit Breda vertrokken apotheker Seldenslagh, waarvoor hij in 1733 als gemachtigde optrad ⁶⁾ en als getuige bij het passeren van een andere akte voor hem ⁷⁾.

Hij kocht het burgerrecht van Breda op 12 april 1734 en huwde op 3 mei van dat jaar in de Waalse kerk te Breda met *Jacoba Josina van Berck*, die op 26 augustus 1711 gedoopt was in de R.K. kerk aan de Nieuwstraat te Breda, als dochter van *Adriaan van Berck* en *Johanna van Asten*.

Het echtpaar *Sebastiani* liet in dezelfde R.K. kerk tussen 1735 en 1746 zes kinderen dopen, waarvan er drie op jeugdige leeftijd overleden.

De apotheek werd aanvankelijk gevestigd in het huis, stal, plein, zomerhuisje of keuken, erf en mouterij met erf „de Keyerscroon” aan de Ginnekenstraat (= thans 1, doch afgebroken) op de hoek van de Houtmarkt, dat hij daarvoor huurde ⁸⁾.

Het was ook in dit huis, dat het echtpaar op 13 maart 1737 door notaris *Cornelis van Bommel* een testament liet opstellen. Zij benoemden elkander daarbij tot erfgenaam van alle roerende goederen — w.o. ook de winkel met toebehoren en de medi-

1) H. 91, p. 154-155. 2) N. 1232. 3) H. 312, akte 27-9-1803.

4) N. 1239, akte 65. 5) N. 1313, akte 53. 6) N. 613, akte 70.

7) N. 733, z.f. 8) H. 1925, f. 206; H. 1928, f. 71 en R. 577, f. 95r+v.

camenten — en vermaakten elkander het vruchtgebruik van alle onroerende goederen. De langstlevende was wel verplicht de kinderen dan op te voeden tot hun 25e jaar, eerder huwelijk of andere staat en deze daarna ieder f 300,- uit te keren ¹⁾. Bij het passeren van dit testament hadden zij nog slechts een zoon, de latere apotheker Arnoldus Wilhelmus.

Een eigen huis kocht Sebastiani eerst op 2 april 1746. Het bestond uit een huis, achterhuis, hof en erf en was genaamd „den Groenen Hoedt” en gelegen aan de oostzijde van de Eindstraat (= thans 27). Voor de koopsom gaf hij een schuldbekentenis van f 1800,-, die hij reeds op 23 juli van hetzelfde jaar aflostte ²⁾. In dit huis had een aantal jaren tevoren de apotheker Delmotte enige tijd zijn apotheek.

Hij overleed op 5 april 1748 en werd drie dagen later buiten de stad begraven. De apotheek werd toen door zijn weduwe, met de hulp van een provisor, voortgezet.

Voor verdere gegevens zie bij Arnoldus Wilhelmus Sebastiani hierna.

Franciscus Xaverius van Tilborgh werd op 27 juli 1717 in de R.K. kerk aan de Waterstraat te Breda gedoopt, als zoon van Dr. Daniel van Tilborgh en Johanna Maria van Amersfoort. Hij leerde zijn stiel vermoedelijk te Utrecht, want bij zijn ondertrouw op 12 januari 1741 werd vermeld, dat hij toen 11 maanden te Breda woonde, doch tevoren in Utrecht.

Hij huwde 1 februari 1741 voor schepenen van Breda met Anthonetta Cornelia van der Borst, die op 15 januari 1717 in de R.K. kerk aan de Nieuwstraat te Breda werd gedoopt, als dochter van Laurentius van der Borst en Anthonia Brockx.

Zijn moeder kocht op 27 oktober 1740 van de dochter van de apotheker Swijzen diens apotheek „de Witte Pluym” aan de Grote Markt (= thans 52) kennelijk met de bedoeling een bestaande apotheek voor haar zoon te verwerven ³⁾.

Franciscus nam die apotheek op 31 oktober 1741 van haar over voor f 3900,—, die hij kontant betaalde ⁴⁾.

Het echtpaar Van Tilborgh liet reeds op 19 december 1741 een testament opstellen door notaris Jacob de Bruyn. Het was een mutueel testament met de gewone bepaling over de opvoeding van de kinderen door de langstlevende en de uitbetaling

1) N. 617, akte 27. 2) R. 594, f. 150v-152v. 3) R. 591, f. 122-123.

4) *ibid.*, f. 264v-265.

van een som geld daarna, in dit geval f 400,- aan de eventuele kinderen tezamen ¹⁾). Het echtpaar bleef echter kinderloos.

Tezamen met zijn broer erfde hij later nog goederen van zijn oom van moederszijde en van zijn grootvader van vaderszijde, die zij in augustus 1754 verkochten ²⁾). Bij de deling van de nalatenschap van zijn ouders op 3 december 1756 verwierf hij in eigendom het huis, achterhuis, hof en erf „den Oyevaer” aan de westzijde van de Eindstraat en een hypotheekbrief van f 1400,- op het huis „het Wapen van Schotland” in de Molenstraat ³⁾). Het laatstgenoemde huis voegde hij op 19 juli 1766 aan zijn bezittingen toe ⁴⁾).

Ook zijn echtgenote was niet onbemiddeld. Gezamenlijk met haar zusters bezat zij een stede met landerijen onder Bavel en Teteringen ⁵⁾ en een huis „de Trompet” aan de westzijde van het Ginnekenseinde, dat op 21 januari 1786 voor f 2000,- werd verkocht ⁶⁾).

In 1783 werd hij door het stadsbestuur van Breda betaald voor de levering van medicamenten aan zieke armen ⁷⁾).

Zijn echtgenote overleed op 28 februari 1786 en werd twee dagen daarna begraven. Hij liet, omdat hij geen nakomelingen had, op 3 april 1790 door notaris Jean François Mirandolle een nieuw testament opstellen, waarbij hij zijn schoonzusters en de kinderen van zijn broer tot erfgenamen benoemde. Enige legaten vermaakte hij daarbij o.a. aan zijn dienstbode en aan zijn winkelknecht Laurens Croes ⁸⁾).

Tot aan het einde van zijn leven bleef hij als apotheker fungeren. Hij overleed 5 augustus 1790 en werd twee dagen later buiten de stad begraven.

Arnoldus Ingenhousz was een zoon van de advocaat Ludovicus Ingenhousz uit Zaltbommel en Hendrica van Beest van Renoy en werd aldaar op 23 oktober 1693 gedoopt ⁹⁾).

Hij vestigde zich omtrent 1727 in Breda en huwde alhier in de Grote kerk op 5 mei van dat jaar met Maria Beckers, die op 8 augustus 1698 werd gedoopt in de R.K. kerk aan de Brugstraat te Breda, als dochter van Abraham Beckers en Allegonda Gouban.

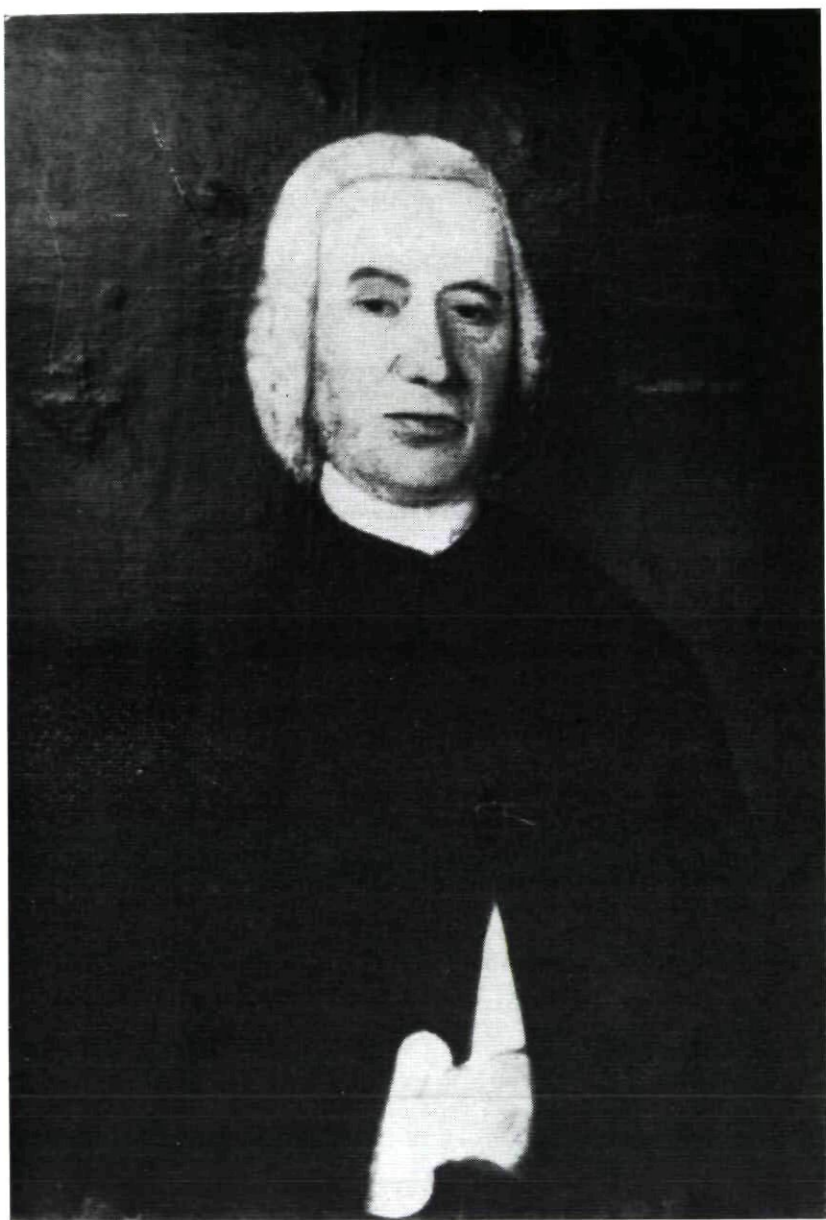
Hij vestigde zijn apotheek in het huis „de Trecktangh” aan

1) N. 908, z.f. 2) R. 601, f. 111r+v en f. 113-114.

3) R. 602, f. 133v-134v. 4) R. 606, f. 36r+v. 5) N. 1030, akte 44.

6) R. 617, f. 53v-54v. 7) H. 1759, f. 68v-69. 8) N. 1133.

9) Juten-Kwartierstaten van Ned. Kath., 1e serie no. 35.

Portret van A. Ingenhousz (1693—1764).
Fotorepr. naar een verloren gegaan geschilderd portret.

de Eindstraat, dat op 29 januari 1729 eigendom werd van zijn schoonvader ¹⁾. Hij werd burger van Breda op 23 nov. 1730.

Het echtpaar liet drie kinderen dopen in de R.K. kerk aan de Brugstraat, te weten Ludovica 4 maart 1728, die reeds op 28 maart daarna overleed; Ludovicus 9 juli 1729, de latere koopman en apotheker en Joannes 8 december 1730, de later zo bekend geworden Dr. Jan Ingenhousz. De kinderen werden al vroeg van hun moeder beroofd, zij overleed op 30 november 1731 en werd vier dagen later begraven.

Arnoldus bleef toen in het bezit van alle goederen, maar moest volgens het testament, dat hij met zijn echtgenote op 13 februari 1729 had laten opstellen, de kinderen opvoeden en hun later als erfdeel ieder f 50,— uitkeren ²⁾.

Na het overlijden van zijn schoonvader in 1747 trad hij volgens diens laatste wil ³⁾ op als voogd over zijn zonen, die enige erfgenamen waren. Zij verkregen het huis „de Trecktangh” en het naastgelegen pand „de Cleerbessum”; een huis met drie achterhuisjes „het Wapen van Nassau” aan de zuidzijde van de Veemarktstraat en een huisje met bleekveld tegenover die achterhuisjes. De bezittingen aan de Veemarktstraat werden in 1748 en 1750 resp. verkocht voor tezamen f 2000,— ⁴⁾. Arnoldus behield alles in vruchtgebruik en verkreeg bovendien nog een legaat van f 500,—.

Hij verplaatste nu zijn apotheek van „de Trecktangh” naar „de Cleerbessum”, waarin zijn schoonvader tot dan toe gewoond had. In 1761 liet hij beide panden tot een huis samen-trekken (= thans Eindstraat 3), mogelijk op instigatie van zijn zoon Ludovicus, die zijn vader toen in de zaak assisteerde ⁵⁾.

Op 26 oktober 1751 liet Arnoldus een nieuw testament opstellen, waarbij hij zijn beide zonen tot erfgenaam benoemde. Aan de dienstbode Marianne de Kanter, — die zeer vele jaren bij hem had gediend en zijn beide zonen tijdens hun minder-jarigheid met grote genegenheid had opgepast en gediend als een moeder haar eigen kinderen — schonk hij een lijfrente van f 50,—, waarvoor een schuldbrief van f 1000,— als onderpand van de boedel werd afgezonderd ⁶⁾.

Uit de nalatenschap van zijn broer Casper genoot hij nog aan kontanten f 2000,—, waarvoor hij in 1755 twee verbandbrieven ten laste van de stad Breda kocht ⁷⁾.

Een andere geldbelegging was de aankoop van een huis en

1) H. 1924, f. 102. 2) N. 729, z.f. 3) N. 729, akte 13-2-1729.

4) N. 748 en R. 596, f. 35; N. 750 en R. 598, f. 203. 5) H. 1936, f. 8.

6) N. 751. 7) N. 712, akte 49.

erf „de Papegay” aan de oostzijde van de Karrestraat (= thans 9) voor f 1510,- in 1757¹⁾ en de aankoop van een zaai- en weiland in de Teteringsedijk voor f 1400,- in 1761²⁾.

In 1762 verkocht hij een obligatie van f 2000,-, de beide verbandbrieven van f 1000,- en een obligatie van f 1000,-³⁾. Met het aldus vrijgekomen kapitaal verwierf hij zich enige 3 % aandelen in de Engelse staatslening⁴⁾.

Reeds in juni 1764 zag hij zijn dood naderen en stelde daarom ter voorkoming van moeilijkheden zijn beide zonen aan tot executeurs en erfgenamen van de Engelse effecten⁵⁾. Hij overleed op 12 juli 1764 en werd vier dagen later buiten de stad begraven.

Tijdens zijn leven werd hij steeds koopman genoemd, eerst in 1755⁶⁾ en een enkele maal daarna werd hij ook apotheker genoemd. Waarschijnlijk was hij koopman in leer en huiden, zoals zijn zoon Ludovicus dat werd, en daarnaast apotheker.

Ludovicus Ingenhousz zoon van bovengenoemde apotheker Arnoldus Ingenhousz, was na het overlijden van zijn grootvader met zijn broer Johannes erfgenaam geworden van diens gehele nalatenschap. Op 13 augustus 1748 lieten de beide broers tezamen een testament opstellen, waarbij zij elkander tot enige erfgenaam benoemden. Beiden woonden toen nog bij hun vader⁷⁾. Ongeveer een maand voor het huwelijk van Ludovicus werd het testament nietig verklaard⁸⁾.

Hij ondertrouwde op 6 april 1764 te Turnhout en huwde aldaar op 30 april met Maria Johanna Stuyck, die op 13 september 1737 te Turnhout gedoopt was als dochter van Petrus Josephus Stuyck en Maria Josepha de Visscher.

Eerst na het overlijden van zijn vader enige maanden na zijn huwelijk kon hij zelfstandig de apotheek voortzetten en kreeg hij de beschikking over zijn gedeelte van de nalatenschap van zijn grootvader, die zijn vader tot dan toe in vruchtgebruik had bezeten.

Hoewel hij de apotheek altijd heeft aangehouden nam de leerhandel bij hem toch de voornaamste plaats in.

Op 7 augustus 1766 kocht hij een huis, hof en erf aan de zuidzijde van de Haagdijk (= thans 137), genaamd „de Grote Kuyp”. Enige jaren tevoren was bij dit huis een nieuw stenen

1) R. 602, f. 246v. 2) R. 604, f. 81v. 3) *ibid.*, f. 306v; N. 762, akte 14-4-1762 en R. 604, f. 369. 4) N. 929, akte 8-6-1762.

5) N. 931, akte 17-6-1764. 6) N. 712, akten 29 en 46.

7) N. 748. 8) N. 764.

pakhuis gebouwd en dat zal wel de doorslag voor de koop gegeven hebben ¹⁾. Het woonhuis verhuurde hij voor f 110,- per jaar ²⁾. Hetzelfde jaar nog in november kocht hij een looierij schorsschuur en erf tegenover het Mosterdveld nabij het oude Nonnenklooster aan de oostzijde van de oude stadsvest met een zevende deel in de schorsmolen op het Lambrechts bolwerk voor f 450,-, waarvan hij ruim f 189,- kontant betaalde. Twee dagen voor de koop had hij het gehuurd voor een termijn van dertig jaar voor f 525,- voor die gehele termijn. De koop zal hem echter voordeliger geleden hebben. Het moet op het Kloosterplein gelegen hebben ³⁾.

Anderhalf jaar later kocht hij voor f 3025,- een ververij met twee schuren, plein, hof, zomerhuis en erf en een kleiner erf, genaamd „de Punt” en gelegen aan de Nieuweweg (= thans Vlaszak) ⁴⁾ en deed twee maanden later in juli 1768 „de Grote Kuyp” aan de Haagdijk voor f 3250,- van de hand ⁵⁾. Op 12 oktober van hetzelfde jaar werd hij ook gevest in het huis en erf „de Vergulden Schoen, dat ten zuiden grensde aan zijn apotheek „de Cleerbessens”. Hij betaalde er f 2100,- voor ⁶⁾.

In 1766 had hij voor zijn handel in leer een overeenkomst aangegaan met de schoenmaker Jan Bastiaensen. Het ging hier voornamelijk over het looien van huiden en verkopen van leer. In 1770 werd deze overeenkomst door Ludovicus opgezegd en daarbij werd door tussenkomst van schepenen van Breda het volgende bepaald. Bastiaensen bleef aan Ludovicus f 900,- schuldig, die hij in 18 jaar zonder interest moest terugbetalen. Deze terugbetaling moest geschieden door middel van arbeid n.l. het touwen van leer. Ludovicus moest van zijn kant zorgen, dat hij Bastiaensen ieder jaar voldoende huiden zou laten toekomen. Zes jaar later was het bedrag reeds aangezuiverd, zodat Ludovicus hem nog al wat werk verschaft moet hebben ⁷⁾.

Voor geldbelegging kocht hij in 1771 nog het huis en poortkamer „den Kleynen Oyevaar” in de Waterstraat voor f 300,- ⁸⁾. In het volgende jaar verkocht hij het zaai- en weiland aan de Teteringsedijk, dat hem van zijn vader was aanbestorven, voor f 1840,- ⁹⁾. Door koop verwierf hij verder nog in 1775 de huizen „den Wijnkelder” en „Sint Pieter” in de Eindstraat (= thans 6 en 8) voor f 4250,- en de behangsels daarin voor f 150,- ¹⁰⁾ en

1) R. 606, f. 52v-53. 2) N. 1033, akte 63.

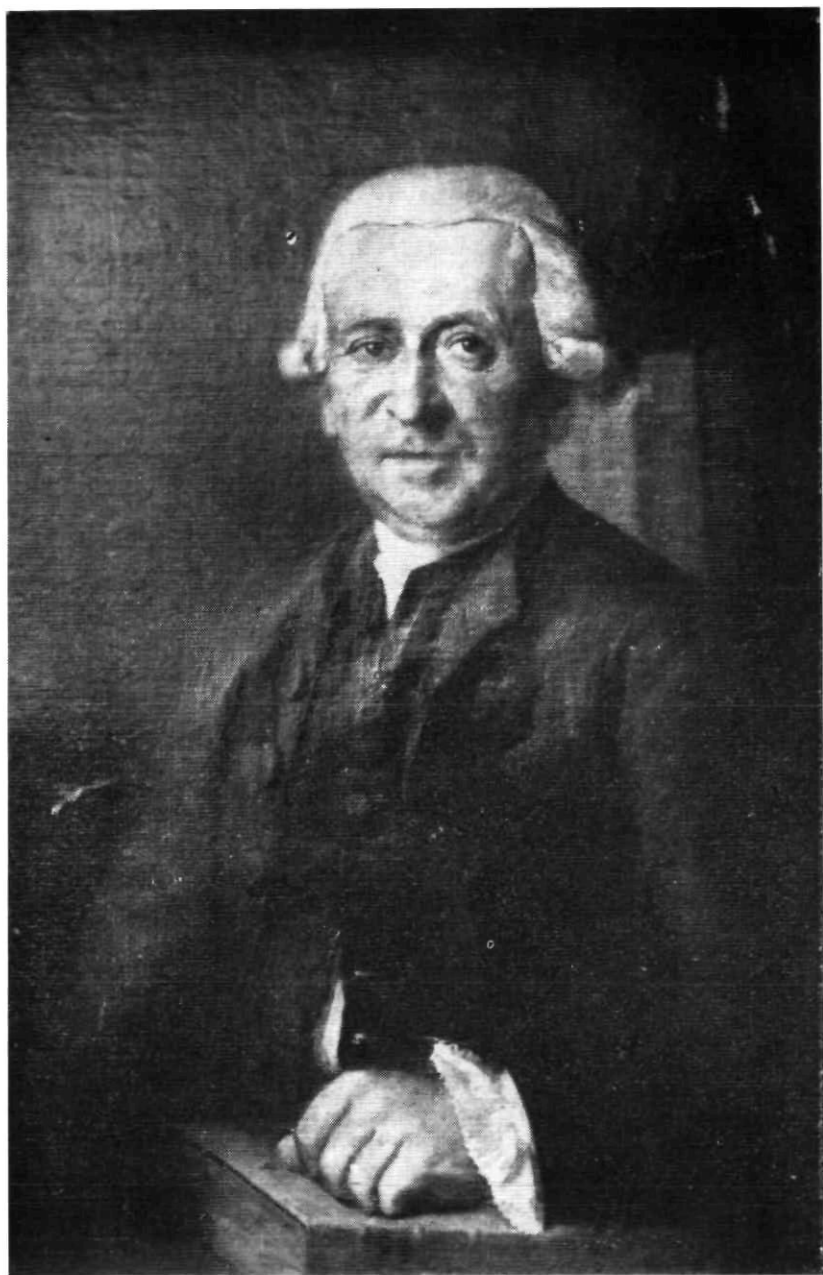
3) N. 1015, akten 155 en 159 en R. 615, f. 58-59.

4) R. 607, f. 64v-65 en f. 86r+v; en N. 1076 akte 19.

5) R. 607 f. 77r+v. 6) R. 607, f. 93v-94.

7) H. 76, f. 22v; R. 608, f. 33r+v en R. 317, f. 107v.

8) R. 608, f. 188-189v. 9) R. 609, f. 55v-56v. 10) R. 611, f. 29-30v.

Portret van L. Ingenhousz (1729—1788)
Fotorepr. naar een verloren gegaan geschilderd portret.

werd hem in 1778 1 $\frac{1}{2}$ bunder hooi- of weiland in de Crogten onder Teteringen geschonken¹⁾. Van 1780-1783 kocht hij voor f 3270,- in totaal 5 $\frac{1}{2}$ bunder hooi- of weiland in de Vught onder Teteringen²⁾. In 1784 en 1785 bovendien nog een pakhuys nabij de pekbrug (dat in de Achterom gelegen moet hebben) voor f 500,- en een pakhuys nabij de Gasthuisvelden (dat aan de Jan van Polanenkafe gelegen moet hebben) voor f 2280,-³⁾.

Men zal zich afvragen wat hij met al deze kopen voorhad, doch in 1786 begon hij enige bunders weiland in de Vught uit te moeren⁴⁾. Hij begon dus turf te steken, die hij nodig had voor de leerlooierij en men vergete daarbij zijn aandeel in de schorsmolen niet. De grootste inkomsten zal hij uit de leerhandel getrokken hebben, maar daarnaast hield hij toch ook zijn apotheek aan, want we zien dat hij in 1783 van stadswege werd betaald voor de levering van geneesmiddelen aan zieke armen⁵⁾.

Het benodigde geld voor alle aankopen, die hij deed, betrok hij voornamelijk uit de leerhandel, maar ten dele toch ook uit de verkoop van het van zijn vader geërfde huis „de Papegaey” in de Karrestraat in 1781 voor f 1475,-⁶⁾ en door een lening van f 2000,- tegen een lijfrente van 9 % per jaar in 1782⁷⁾.

Uit het testament dat de echtelieden op 12 oktober 1787 door notaris J. H. Roelants lieten opstellen, blijkt dat zij boven alle genoemde bezittingen nog leengoederen en lijfrenten op naam van hun kinderen bezaten⁸⁾. Het echtpaar benoemde elkander tot enig erfgenaam van alle goederen, ook van de lijfrenten, omdat de namen van de kinderen daarbij slechts als figuranten gebruikt waren. De langstlevende moest de kinderen opvoeden tot hun meerderjarigheid, eerder huwelijk of andere staat en hen daarna een uitkering doen, die evenredig zou zijn aan de staat van de boedel op dat ogenblik.

Zij waren verblijd met twaalf kinderen, die allen tussen 1765 en 1778 in de R.K. kerk aan de Nieuwstraat werden gedoopt. Drie ervan overleden op jeugdige leeftijd. Van de overigen werd Arnoldus Josephus apotheker en huwde Theresia met de apotheker De Grez.

Ludovicus overleed plotseling tijdens een wandeling onder Princenhage op 27 april 1788. Zijn weduwe zette met behulp van haar genoemde zoon de zaken voort. Zie daarom verder bij hem.

1) R. 612, f. 182v-184v. 2) R. 613, f. 171-172v; R. 614, f. 43-44, f. 74v-75 en zie N. 876, akte 50. 3) R. 616, f. 158r+v en R. 616, f. 211v-212.

4) R. 617, f. 83r+v en f. 123r+v. 5) H. 1759, f. 68v-69.

6) N. 1181, akte 28-12-1781 en R. 615, f. 3v-4. 7) R. 615, f. 16-18v.

8) N. 1050, akte 100.

Hendricus Franciscus van de Goorbergh werd op 25 september 1729 in de R.K. kerk aan de Nieuwstraat te Breda gedoopt, als zoon van de brouwer Petrus van de Goorbergh en Adriana Maria van Opstal. Zijn moeder overleed reeds in 1734. Als moederlijk erfdeel kreeg hij ruim f 1684,— door zijn vader toegewezen, voordat deze in 1736 met Ida de Wijse hertrouwde¹⁾.

Hendricus huwde in de Grote kerk te Breda op 13 oktober 1755 met Maria Elisabeth de la Couhez, die op 18 april 1728 in de R.K. kerk aan de Nieuwstraat te Breda werd gedoopt, als dochter van Fredericus de la Couhez en Anthonetta van den Enden. Zij bracht in haar huwelijk mede o.a. het huis, achterhuis en erf in de Halstraat (= thans 27), dat zij voor de helft van haar tante en voor de andere helft in 1752 voor f 1430,— gekocht had²⁾.

De apotheek werd gevestigd in het huis „den Gulden Bergh” aan de noordzijde van de Lange Brugstraat (= thans 46) op de hoek van de Visserstraat, dat hij met ingang van 1 mei 1755 voor zes jaar huurde voor f 117,— per jaar³⁾.

Reeds in hetzelfde jaar leverde hij al geneesmiddelen aan de aalmoezeniersarmen⁴⁾.

De nagelaten bezittingen van zijn vader, w.o. de brouwerij „de Twee Klimmende Leeuwen” in de Ginnekenstraat, werden door hem en zijn stiefmoeder, als voogdes over haar kinderen, in april 1757 verkocht. De totale opbrengst daarvan bedroeg f 5625,—, waarvan Hendrikus een zesde deel als mede-erfgenaam toekwam. Zelf kocht hij uit de nalatenschap het huis „de Drie Brandewijntonnetjes” in de Ginnekenstraat, doch verkocht het een maand later weer⁵⁾.

Eerst op 4 september 1760 kocht hij het huis, plein, achterhuis en erf „den Bonte Kraay” in de Tolbrugstraat (= thans oostelijk gedeelte van Kledingmagazijn, dat uit de nos. 8, 10 en 12 is samengetrokken) voor f 3400,—⁶⁾ om daarin zijn apotheek over te brengen. Hij kon dit huis betrekken op 1 mei 1761, doch moest toestaan dat de verkoopster nog een jaar daarna een gedeelte mocht blijven bewonen met medegebruik van o.a. keuken, zolder en kelder. Zij behoefde daarvoor geen huur te betalen en niets aan het onderhoud te doen met uitzondering van eens per week de keuken te laten schoonmaken door haar dienstbode. De koopsom moest op 15 oktober 1760, de officiële

1) R. 408, f. 195v-196v. 2) R. 509, f. 192. 3) N. 990, akte 100.
4) Afd. II-19, no. 96, f. 270v-271. 5) N. 757, z.f. en R. 602, f. 191-198.
6) N. 1009, akte 91.

dag van de overdracht, voldaan worden. Hij leende daarvoor toen f 2500,—¹⁾.

Het echtpaar Van de Goorbergh liet op 2 april 1764 een testament opstellen, waarbij zij elkander tot erfgenaam benoemden en waarin de normale bepalingen voorkwamen over de opvoeding van de kinderen en hun erfdeel, in dit geval ieder f 50,—²⁾.

Zij hadden zes kinderen, die allen tussen 1756 en 1771 in de R.K. kerk aan de Brugstraat te Breda werden gedoopt. Van die kinderen overleden er twee op jeugdige leeftijd en werden er twee apotheker, te weten Jacobus Cornelis en Egidius Fredericus.

In 1767 kochten de echtelieden tezamen de helft van een bunder zaailand „den Langen Acker” op de Molengracht voor f 635,— waarvan de andere helft hem aanbestorven was van zijn grootvader³⁾. Twee jaar later verwierven zij door koop voor f 320,— een hofje in de Rozemarijnstraat (= het moet gelegen hebben aan het eind van deze straat op de Markendaalseweg)⁴⁾. Hierin ging hij kruiden kweken en plantte hij twee moerbeiboompjes⁵⁾.

Het stadsbestuur van Breda betaalde hem in 1783 de geneesmiddelen, die hij aan zieke armen had geleverd⁶⁾.

Bij de belegering van Breda door de Fransen in 1793 werd zijn echtgenote gewond en zijn apotheek door drie bommen zwaar beschadigd⁷⁾. Mogelijk is zijn echtgenote aan haar verwondingen bezweken, maar na deze tijd komt zij niet meer voor.

Met zijn zonen scheen Hendricus niet goed overweg te kunnen. Egidius Fredericus had hij namelijk in het verbeterhuis te Bergen op Zoom laten plaatsen. Voor hem verzocht hij op 13 maart 1806 aan het stadsbestuur van Breda om ontslag, doch verzocht toen tevens toestemming om zijn andere zoon Petrus Antonius voor twee jaar in hetzelfde gesticht te mogen laten opnemen, hetgeen hem werd toegestaan⁸⁾.

Hij overleed op 1 oktober 1806 en werd drie dagen later in het familiegraf in de Grote kerk bijgezet. Reeds op het eind van dezelfde maand verzocht Egidius Fredericus voor zijn

1) R. 604, f. 52v-54. 2) N. 764. 3) R. 606, f. 153-154.

4) R. 607, f. 138v-139. 5) N. 1050, akte 129, 4e koop.

6) H. 1759, f. 68v-69. 7) Omstandig verhaal der merkwaardige bijzonderheden, die by de inname en weder-ontruiming der stad Breda door de Fransen, hebben plaats gehad. Z. pl., 1793, p. 88. 8) H. 104, f. 53r+v.

broer ontslag uit het verbeterhuis aan het stadsbestuur. Na ingewonnen advies van de executeur-testamentair en de bloedverwanten werd dit toegestaan ¹⁾. Enige dagen voor zijn overlijden had Hendricus twee voogden over zijn minderjarige erfgenamen benoemd ²⁾ en een nieuw testament laten opstellen, waarbij verklaard werd, dat zijn bezittingen niet meer dan f 10.000,— waard waren ³⁾.

De winkelinventaris en gereedschappen met alle geneesmiddelen, kruiden, preparaten, potten, flessen, dozen, vijzels, stampers, schalen, gewichten en toonbanken werden vermaakt aan Egidius Fredericus, waarvoor deze f 1700,— in de gemene boedel moest storten. Overigens werden zijn drie zonen en de kinderen van zijn overleden vierde zoon tezamen, ieder voor 1/4 gedeelte erfgenaam. De door hem benoemde executeur moest de begrafenis regelen, de boedel inventariseren en de goederen publiek doen verkopen, waarna scheiding en deling van de nalatenschap zou moeten volgen. Voor deze bemoeienissen zou hij f 200,— ontvangen.

Bij de publieke verkoop van zijn goederen in 1806 werd alleen het zaailand op de Molengracht voor f 1250,— verkocht ⁴⁾, de overige goederen gingen niet van de hand. Wel had het stadsbestuur er over gedacht het huis in de Halstraat (= thans 27) naast het tuchthuis aan te kopen om er een werk- en verbeterhuis in op te richten, doch de stedelijke financiën hadden dat niet toegelaten ⁵⁾.

De inventaris van de nalatenschap werd in mei 1808 opgesteld. Er blijkt uit, dat hij ook nog 700 roeden weiland in Hoeven bezat, die op f 118,— werden geschat ⁶⁾. De waarde van het huis in de Tolbrugstraat werd getaxeerd op f 2810,— en voor die som aanbedeeld aan Egidius Fredericus; het huis in de Halstraat werd voor f 1010,— en het hofje in de Rozemarijnstraat voor f 190,— aanbedeeld aan de nagelaten kinderen van Jacobus Cornelis. Volgens de boedelrekening door de executeur opgesteld bleef er na aftrek van alle lasten en uitgaven ca. f 5000,— in kontanten en anderszins over ⁷⁾. De onroerende goederen werden door de erfgenamen op 31 oktober 1808 gedeeld ⁸⁾.

Zoals we reeds zagen werd de apotheek voortgezet door Egidius Fredericus, die na zijn ontslag uit het verbeterhuis bij zijn vader in de zaak was gekomen. Hij werd gedoopt op 15 ok-

1) H. 104, f. 176v. 2) N. 1150, akte 115. 3) *ibid.*, akte 116.

4) N. 1150, akte 129. 5) H. 105, akten 6, 11 en 19-2-1807.

6) N. 1152, akte 52. 7) *ibid.*, akte 98. 8) *ibid.*, akte 105.

tober 1771. Een diploma als apotheker werd hem op 12 juni 1807 verstrekt ¹⁾).

Hij huwde in 1808 met Elisabeth Bittel, die te Bergen op Zoom was geboren en te Breda woonde. De apotheek bleef nog tot in 1833 in zijn handen.

Johan Hendrik Feuilletau de Bruyn werd op 21 maart 1735 in de Grote kerk te Breda gedoopt, als oudste zoon van de eerder genoemde apotheker Govert Michiel Feuilletau de Bruyn. Hij huwde in januari 1761 met Adriana Gabriella Waalwijk, die in dezelfde kerk op 22 oktober 1733 was gedoopt, als dochter van Johan Waalwijk en Cornelia Warnaar.

De huwelijkse voorwaarden van het echtpaar werden op 8 januari 1761 door notaris A. Lotsy opgesteld. Zij huwden niet in gemeenschap van goederen, uitgezonderd winst en verlies tijdens het huwelijk. Hij vermaakte aan zijn echtgenote indien hij het eerste zou overlijden het vruchtgebruik van zijn nalatenschap, mits zij dan de kinderen zou opvoeden tot hun 25e jaar, eerder huwelijk of andere staat en daarna ieder een som uitkeren evenredig aan de staat van de boedel op dat ogenblik ²⁾).

Het echtpaar liet in de Grote kerk te Breda zes kinderen tussen 1762 en 1774 dopen, een hiervan overleed op jeugdige leeftijd.

Voor zover was na te gaan woonde deze apotheker in 1766 in het huis „het Moleneyser” aan de Veemarktstraat (= thans 25) ³⁾ en in 1796 in het huis, pleintje en erf aan de noordzijde van de Catharinastraat (= was nr. 3, doch is met nr. 1 en 5 samengetrokken tot thans nr. 5), dat hij voor f 130,— in huur had ⁴⁾).

Waar hij tevoren, eventueel in de tussenliggende jaren en daarna woonde is onbekend, wel komt in de leggers van de 100e penning verschillende malen een apotheker De Bruyn als huurder van huizen in de Veemarktstraat voor, doch dit kan ook zijn vader zijn, die na 1777 genoodzaakt was voor diens apotheek een huis te huren.

In 1764 werd Johan aangesteld tot parapheur en distributeur van 's-Lands klein zegel over de stad en baronie van Breda door de toen nog in functie zijnde collecteur Pieter van Riel.

1) H. 354 d3. 2) N. 1010, akte 4. 3) H. 1925, f. 93v.

4) N. 1139, akte 82, 1e koop.

Na diens overlijden in 1767 werd hij collecteur en distributeur van dit recht over stad en land van Breda en Prinsenland. Hij behield dat ambt tot in 1796¹⁾.

Dat hij daarnaast ook een apotheek aanhield, blijkt wel uit het feit, dat we hem in 1766 als apotheker vermeld vinden²⁾ en dat hij in 1783 van stadswege betaald werd voor de levering van medicijnen aan zieke armen³⁾.

In het stadsbestuur verkreeg hij in 1767 de functie van weesmeester en behield die tot aan de reorganisatie van de weeskamer in 1795 en vanaf 1789 was hij tevens fungerend secretaris van die instelling⁴⁾. Op 3 maart 1793 trad hij bovendien op als secretaris van de representanten van Breda.

Hij overleed enige maanden na zijn vader op 21 augustus 1803 en werd vier dagen later in de Grote kerk te Breda begraven. Zijn weduwe overleed in het volgende jaar op 15 april.

Uit het feit, dat zijn kinderen bepaalden, dat zij de al of niet aanvaarding van zijn nalatenschap in beraad hielden, blijkt wel dat deze niet erg groot geweest zal zijn⁵⁾. Mogelijk was dit een gevolg van de financiële tegenslag van zijn vader, die hij immers wel bijgesprongen zal zijn.

Jan Francis Schoofs was afkomstig uit Meerhout en huwde op 22 mei 1747 voor schepenen van Breda met Maria Catharina Coesmans, die op 13 december 1725 in de R.K. kerk aan de Waterstraat te Breda was gedoopt, als dochter van Cornelis Coesmans en Catharina Theresia Block.

Het echtpaar Schoofs liet in de R.K. kerk aan de Nieuwstraat te Breda twee kinderen dopen; een dochter in 1748, die in het volgende jaar overleed en een zoon in 1750.

Hij kocht het burgerrecht van Breda op 17 februari 1749. Waar hij zich als apotheker vestigde, of bij wie hij mogelijk als assistent werkzaam was, is onbekend. Indien hij inderdaad geen eigen apotheek heeft bezeten, dan is het aannemelijk, dat hij als provisor in de apotheek van de weduwe Sebastiani werkzaam was. Haar echtgenoot overleed in 1748 en zij zette de apotheek voort, wat zij onmogelijk zonder hulp van een werke-

1) N. 1013, akte 40. 2) R. 356, f. 78v. 3) H. 1759, f. 68v-69.

4) Zie mijn artikel over deze instelling in Jaarboek „De Oranjeboom” VIII, en A. R. M. Mommers: Brabant van Generaliteitsland tot Gewest, Dl. II, p. 380-381. Hier wordt hij tevens vermeld als raadsman van Breda 1759-1762, dit was echter zijn neef Jan Dirk; Hij was reeds weesmeester in 1767 i.p.v. 1768. 5) N. 1324, akten 14 en 16.

lijke apotheker gedaan kan hebben. Schoofs zal dan Breda verlaten hebben, nadat haar zoon Arnoldus voldoende kennis had opgedaan om de zaak alleen te drijven.

Voor het laatste pleit, dat noch van hem, noch van zijn echtgenote of zoon alhier iets meer te vinden is.

Ambrosius Simon kwam begin 1750 vanuit Brussel in Breda. Hij werd op 30 augustus 1724 geboren en dezelfde dag gedoopt in de R.K. kerk St. Catharina te Brussel, als zoon van Paulus Franciscus Simon en Catharina van Sinaj 1). Hij ondertrouwde op 9 augustus 1751 voor schepenen van Breda en huwde op 30 augustus daarna te Etten met Anna Maria Theresia Arnouts, die weduwe was van Joseph Jamez. Zij was geboren te Etten als dochter van Johannes Fredericus Arnouts en Anna Theresia Nouwen en woonde te Breda 2).

Hij kocht het burgerrecht van Breda op 16 augustus 1751. De eerste echtgenoot van zijn vrouw was chirurgijn te Breda en bezat aldaar een eigen apotheek 3). Na diens overlijden op 17 januari 1749 zal Ambrosius deze apotheek, die gevestigd was in het huis „de Wereld” aan de Vismarktstraat (= thans 2) op de hoek van de Schoolstraat, bij zijn komst in Breda van de weduwe Jamez gehuurd hebben en na zijn huwelijk met haar er in zijn blijven wonen.

Met ingang van 1 mei 1762 huurde hij een hof genaamd „de Punt” aan de Nieuweweg (= thans Vlaszak) voor een termijn van tien jaar en een huursom van f 18,— per jaar 4). Ook hier dus weer de aanleg van een eigen kruidentuin en boomgaard.

Op een publieke verkoop in september 1763 gehouden door notaris Jacobus Johannes van de Laar kocht hij het hoekhuis „den Arent” aan de Reigerstraat (= thans 32) hoek Schoolstraat en een kleiner huisje daarnaast tezamen voor f 4230,—. Volgens het koopcontract kon hij het grote huis m.i.v. Allerheiligendag 1763 betrekken, het kleine huis was verhuurd. De helft van de koopsom voldeed het echtpaar Simon kontant doch leende er f 2500,— voor, de andere helft van die som werd eerst op 20 februari 1790 voldaan 5).

(Wordt vervolgd)

1) G.A. Brussel, B. 19, f. 11. 2) R. 1104c, f. 169 en f. 170-170v.

3) N. 985, f. 82-84. 4) N. 1011, akte 49.

5) N. 807, akte 207 en R. 605, f. 66-70.

BOEKBESPREKING:

Dr. W. H. Hein, *Die Deutsche Apotheke, Bilder aus ihrer Geschichte.*

Deutscher Apotheker-Verslag Stuttgart 1960. 230 p. formaat 17 x 27, 110 afbeeldingen. Prijs D.M. 45,—.

In dit rijk geïllustreerde werk beeldt collega Hein de rol uit die de apotheker in de loop der eeuwen in de maatschappij gespeeld heeft en de bijdrage die de apotheker geleverd heeft in de west-europese cultuur.

De eisen die de overheid aan de apotheker, de apotheek en de geneesmiddelen heeft gesteld, komen tot uiting in de oudste verordening voor de pharmacie van Frederik II van Napels en Sicilië, de apotheekprivileges en taxen, de titelbladen van verschillende pharmacopeeën, de titelpagina's en illustraties van leerboeken en tijdschriften en de fraai gecalligrafeerde, door de overheid verleende, leerbrieven en diploma's.

De apotheker in de kunst treffen wij aan in de afbeelding van het beeld in de kerk in Constanz, op enkele grafmonumenten en apothekersportretten.

De impuls die de apotheek de handwerksman gaf met de opdracht tot vervaardiging van de typische apothekers-utensiliën blijkt uit vele afbeeldingen van vizels, apothekerspotten en flessen met ingebrande etiketten enz.

Het karakter van de apotheek zoals dat de mensheid in de loop der eeuwen vertrouwd was, vinden we in vele afbeeldingen van oude apotheekgebou-

wen en interieuren, zoals die nog bestaan of door de kunstenaar in miniatuur, gravure en schilderij overgeleverd zijn.

De eisen, door de overheid aan het geneesmiddel gesteld, verlangde van de apotheker een laboratorium, voor bereiding en onderzoek van het geneesmiddel waarvan we de ontwikkeling hier in beeld kunnen volgen. De bijdrage van de apotheker aan de ontwikkeling van de scheikunde hoort tevens hiertoe (Scheele).

Het aandeel van de apotheker in het religieuze leven van zijn tijd treffen we aan in de afbeeldingen van beschermheiligen en enkele stukken uit de kerkelijke eredienst waarop apotheken voorkomen.

Dit beeld van de sociale en culturele positie van de apotheek is zeker niet typisch Duits maar veel algemener. Waarschijnlijk heeft de schrijver in zijn titel zich tot Duitsland beperkt omdat zijn materiaal, waarvan uiteraard veel van de door hem samengestelde Duitse apothekerskalender stamt, overwegend uit Duitsland komt. Hij heeft echter gelukkig niet geschroomd zijn gebied zonodig ruimer te kiezen door voorbeelden uit Italië, Zweden en Zwitserland.

Een prachtig boek, niet slechts voor de Duitse, maar voor iedere apotheker. Wij mogen de schrijver dankbaar zijn voor de waardevolle bijdrage tot de geschiedenis van de sociale en culturele positie van de pharmacie.

D. A. Wittop Koning.

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE
KRING VOOR DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN BENELUX

Opgericht 18 april 1950. — Fondé le 18 avril 1950.

Bureau / Bestuur :

Président :	President
Vice-Président : I. Etienne, Verviers	Vice-President
Secrétaire : Dr E. Grendel, Gouda	Secretaris
Trésorier : E. G. Segers, Brussel	Penningmeester
Administrateur : Dr A. Guislain, Brussel.	

Membres d'honneur / Ereleden :

- Dr. M. Bouvet, président de la Société d'Histoire de la Pharmacie, rue Thénard 4, Paris Ve, France.
- Dr. G. E. Dann, President Intern. Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, Daenische Str. 19, Kiel, Deutschland.
- L. J. Vandewiele, Gent
- Prof. Dr. A. E. Vitolo, Presidente del Associazione Italiana di Storia della Farmacia, Piazza Carrara 10, Pisa, Italia.

Membres Donateurs / Ondersteunende leden :

- A. P. B. (Algemene Pharmaceutische Bond / Association Pharmaceutique Belge), Archimedesstr. 11, Brussel.
- Kon. Ned. Mij ter bevordering der Pharmacie, Alexanderstr. 11, 's-Gravenhage.
- Departement Amsterdam van de K.N.M.P., Jan Luykenstr. 94, Amsterdam Z.
- Departement Gelderland van de K.N.M.P., Arnhemseweg 1, Ede, G.
- Departement 's-Gravenhage van de K.N.M.P., Rijkswijkseweg 113, 's-Gravenhage.
- Departement Limburg van de K.N.M.P., Wijker Brugstr. 10, Maastricht.
- Departement Noord Brabant van de K.N.M.P., Wilhelminapark 28, Tilburg.
- Departement Noord-Holland van de K.N.M.P., Duinoordstr. 69, Haarlem.
- Departement Rotterdam van de K.N.M.P., Goudsesingel 29, Rotterdam.
- Departement Utrecht van de K.N.M.P., Bem. Weerd O.Z. 29, Utrecht.
- Departement Zeeland van de K.N.M.P.
- Syndicat des Pharmaciens Luxembourgeois, avenue du 10 septembre 5.
- N.V. Handelsmaatschappij L. I. Akker, Postbus 21, Rotterdam.
- Etabl. Biergon, 5, rue Sœurs de Hasque, Liège.
- Etabl. Coles, chaussée d'Haecht 24-26, Diegem-Brussel.
- N.V. Kon. Pharm. Fabr. v/h Brocades, Stheeman en Pharmacia, Looiersgracht 27-39, Amsterdam C.
- N.V. Amsterdamsche Chininefabr., de Wittenkade 48-50, Amsterdam W.
- Etabl. A. Couvreur, 78, rue Gallait, Brussel - Bruxelles.
- Etabl. Cusi avenue Louise 428, Brussel - Bruxelles.
- Etabl. Kottenhoff, Bondgenotenstr. 84, Vorst.
- P. Hahmes, St.-Servaasklooster, Maastricht.
- N.V. v/h B. Meindersma, Westerlaenstr. 150-158, 's-Gravenhage.
- Etabl. Mijnhardt-Mon Cœur, Antwerpen-Mortsel.
- N.V. Handelsmij Nedigepha, Nieuwe Spiegelstr. 3-5, Amsterdam.
- N.V. Onderlinge Pharmaceutische Groothandel, Nieuwe Gracht 63, Utrecht.
- Ophaco, rue du Pépin 21, Brussel - Bruxelles.
- N.V. Pernivita, Postbus 69, Vlaardingen.
- Pharmacies Populaires, rue de Mangombroux 173, Verviers.
- N.V. Philips-Roxane Pharm. Chem. Ind. „Duphar”, P.C. Hoofdstraat 171-173, Amsterdam Z.
- C. N. Schmidt, Keizersgracht 31, Amsterdam C.
- Syndicat Pharmaceutique de l'Arrondissement de Verviers, Verviers.
- N.V. Dr. Willmar Schwabe, Westzijde 116, Zaandam.

Cotisation / Lidmaatschap :

- Membres et membres donateurs — Leden en ondersteunende personen :
f 8,— (100 fr. Belg.) par an, per jaar.
- Sociétés, institutions donatrices — Ondersteunende verenigingen, instellingen, instituten, etc. f 25,— (300 fr. Belg.).